

Prof. dr hab. Tadeusz Srogosz

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Jarosława Pilarka pt. *Rozwój kultury uzdrowiskowej w Meklemburgii – Pomorzu Przednim w latach 1848-1933*, ss. 462.

Historiografia dotycząca lecznictwa uzdrowiskowego jest rozbudowana, aczkolwiek większość historyków uprawia tradycyjne, zdarzeniowe dziejopisarstwo, co przecież wcale nie może być traktowane jako mankament. Natomiast rozprawa mgr. Jarosława Pilarka wpisuje się w nurt nowoczesnych, kulturowych badań naukowych nad dziejami lecznictwa uzdrowiskowego w konkretnych ramach chronologicznych i geograficznych. Ramy chronologiczne i geograficzne nie wzbudzają zastrzeżeń, aczkolwiek uzasadnianie cezury początkowej sytuacją polityczną nie przekonuje. Raczej skłaniałbym się do uwarunkowań związanych z kulturą medyczną, zwłaszcza silniejszym wyartykułowaniem zasad medycyny społecznej. Mianowicie w literaturze przedmiotu występuje połowa XIX w. jako moment nasilenia się elementów zdrowia publicznego i medycyny społecznej. Natomiast nie budzi wątpliwości cezura końcowa, kiedy zaczęto realizować politykę w tym zakresie partii nazistowskiej, czyli w rzeczywistości likwidację dotychczasowej kultury uzdrowiskowej. Na podkreślenie zasługują ramy geograficzne. Niestety, rzadko kiedy młodzi uczeni wychodzą poza ziemie polskie. Widać, że dla mgr. Jarosława Pilarka niestraszne są bariery językowe i kulturowe. W tym sensie rozprawa stanowi rzadkość w polskiej historiografii.

Wybór tematu uzależniony jest od stanu badań, czyli od istniejących luk w historiografii lub polemiki z dotychczasowymi ustaleniami faktograficznymi i interpretacyjnymi. Dlatego badacz danego zagadnienia powinien być zorientowany w literaturze przedmiotu, śledzić zarówno piśmiennictwo dotyczące konkretnego problemu, jak również wątki pokrewne i ogólne. Trzeba stwierdzić, że Doktorant solidnie wykorzystał opracowania opisujące dzieje lecznictwa uzdrowiskowego w Meklemburgii – Pomorzu Przednim oraz literaturę kliniczną, w tym również dotyczące tych zagadnień w szerszej skali terytorialnej. Mgr Przemysław Pilarek posiadał również znajomość literatury z zakresu historii społeczno-gospodarczej i politycznej Niemiec. Można ewentualnie dodać prace traktujące o miejscowościach uzdrowiskowych z ówczesnego obszaru niemieckiego, a dziś znajdującego się w granicach Polski, na przykład: R. Nowacki, *Duszniki Zdrój*, Opole 2005. Jest to jednak uwaga drugorzędna w kontekście bogatej literatury niemieckiej wykorzystanej przez Doktoranta.

Mgr Jarosław Pilarek przeprowadził solidną kwerendę źródłową. Rozprawa oparta jest przede wszystkim na źródłach archiwalnych z Archiwum Okręgowego w Greifswaldzie, Archiwum Uniwersyteckiego w Greifswaldzie, Głównego Archiwum Landu w Schwerinie, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Archiwum Państwowego w Szczecinie. Równie obszerny jest zestaw źródeł drukowanych, zawierający aż 237 pozycji. Znaczną część tych materiałów źródłowych Doktorant odszukał w bibliotekach niemieckich, państwowych i krajowych w Schwerinie, Berlinie, Monachium, a także uniwersyteckich w Greifswaldzie i Rostocku. Dokonał zaiste dużego wysiłku heurystycznego, co niezmiernie rzadko zdarza się w przypadku rozpraw kwalifikacyjnych. W związku z tak imponującą liczbą pozycji o różnej proveniencji i wartości nasuwa się pytanie: czy nie dałoby się podzielić tej zawartości, na przykład na prace naukowe, przewodniki, doniesienia prasowe etc. Z drugiej jednak strony zdają sobie sprawę z trudności, jakie się piętrzą przed tego typu procedurą.

Zapanowanie nad tak bogatym zestawem źródeł i literatury przedmiotu jest zadaniem trudnym, z którym niejedyn uczone nie może sobie poradzić. Stwierdzam, że z powyższego zadania Doktorant wywiązał się bez zarzutu.

We wstępie mgr Jarosław Pilarek jasno wyartykułował cel pracy i pytania badawcze w sensie problemu głównego, jak również szczegółowych problemów badawczych. Na podkreślenie zasługuje solidne omówienie podstawy źródłowej i piśmienniczej. Doktorant słusznie zauważył, że literatura na temat uzdrowisk nie tylko w Meklemburgii – Pomorzu Przednim jest szczegółowa i rozproszona, nie traktująca w sposób całościowy problemu. Z punktu widzenia technicznego mgr Jarosław Pilarek nie poradził sobie z przejrzystym rozgraniczeniem pozycji źródłowych od piśmiennictwa. Jednak zdają sobie sprawę, że dla problematyki XIX i XX w. jest to zadanie trudne. Czasem historycy stosują prostą zasadę wynikającą z chronologii, zaliczając do piśmiennictwa pozycje opublikowane po cezurze końcowej. Kolejnym walorem jest wskazanie przez Doktoranta właściwych dla nauki historycznej metod badawczych.

Chronologiczno-rzeczowy układ rozprawy jest prawidłowy, podział na poszczególne rozdziały logiczny, uwzględniający czynniki wpływające na powstanie nadmorskich uzdrowisk w regionie, rozwój poszczególnych uzdrowisk, a także analizę uzdrowiskowego środowiska lekarskiego i rodzaje leczonych schorzeń.

W rozdziale 1 mgr Jarosław Pilarek jeszcze raz zanalizował źródła, aktualny stan wiedzy i zastosowane metody badawcze. Wydaje się, że te sprawy z powodzeniem można omówić we wstępie. Część zagadnień Doktorant powtórzył, natomiast część sformułował w zmienionej formie. Na przykład we wstępie są cztery pytania badawcze, a w rozdziale 1 sześć

zagadnień badawczych. Nie można wprowadzić w żadnym stopniu takiej procedury ocenić negatywnie z punktu widzenia merytorycznego, ponieważ jest to rozszerzenie problematyki badawczej. Jednak z punktu widzenia warsztatowego nie jest to najszcześniejsze rozwiązanie, prowadzi bowiem do powtórzeń i zaburzeń w konstrukcji pracy. Walorem tego fragmentu rozprawy są wyjaśnienia metodologiczne, co jest niewątpliwie związane z oddziaływaniem Promotorki, prof. dr hab. Bożeny Płonki-Syroki. Społeczno-kulturowy kontekst dziejów uzdrowisk będzie konsekwentnie realizowany w kolejnych rozdziałach i zakończeniu rozprawy.

Rozdział 2 poświęcony jest informacjom na temat miejsca Prus i Meklemburgii na mapie politycznej Niemiec i Europy, sytuacji społeczno-gospodarczej tego obszaru w latach 1848-1933 oraz czynników społeczno-gospodarczych wpływających na powstanie uzdrowisk nadmorskich. Czy jednak Doktorant nie przecenia tych czynników? Czy na sytuację uzdrowisk nadbałtyckich oddziaływała aż w takim stopniu struktura społeczna i polityczna, czy działalność poszczególnych partii politycznych (pomijając oczywiście dojście nazistów do władzy)?

Bardziej przekonuje rozdział 3, gdzie Doktorant przedstawił stan zdrowia populacji Meklemburgii – Pomorza Przedniego i czynniki warunkujące rozwój uzdrowisk w latach 1848-1933. W tym fragmencie rozprawy znalazły miejsce analizy epidemiologiczne, a także opis przemian w medycynie, które warunkowały rozwój uzdrowisk i zasad ich funkcjonowania. Mgr Jarosław Pilarek wspominał także o oddziaływaniu policji lekarskiej, zdrowia publicznego i medycyny społecznej na zdrowie populacji. Jednak rodzi się pytanie: jak powyższe wspomniane instrumenty polityki oddziaływały na kulturę uzdrowiskową?

W kolejnych rozdziałach są informacje o poszczególnych uzdrowiskach. Rozdział 4 poświęcony jest najstarszemu niemieckiemu uzdrowisku nadbałtyckiemu Heiligendamm, rozdział 5 uzdrowisku Hiddensee, rozdział 6 uzdrowiskom na wyspie Rugia (Binz, Baabe), a rozdział 7 na wyspie Uznam (Ahlbeck, Heringsdorf i Bansin). Każdy z tych rozdziałów zawiera krótką historię uzdrowiska, genezę założenia i najważniejsze wydarzenia w drugiej połowie XIX i pierwszych dziesięcioleciach XX w. Analizy rozwoju poszczególnych uzdrowisk są wszechstronne, zawierają różnorodne aspekty ich funkcjonowania, okoliczności, w których cieszyły się popularnością i rozwojem, a także przyczyny spadku zainteresowania kuracjuszy i kryzysów. Mgr Jarosław Pilarek opisał sposoby zarządzania uzdrowiskami, a także charakterystykę kuracjuszy. Poszczególne uzdrowiska dynamicznie odpowiadały na zapotrzebowanie klientów, inne zaś pozostały sennymi miejscowościami nadmorskimi. Rozdział jest niezwykle interesujący, Doktorant opisał nie tylko ramy formalno-

organizacyjne, lecz także sceny z życia codziennego, imprezy kulturalne, sportowe etc. Niektóre fragmenty rozdziału są zaiste „perełkami” narracyjnymi. Dodatkowym walorem jest szata graficzna, czyli widokówki, fotografie, plany, reklamy etc. Wraz z upływem czasu coraz bardziej doceniam tego typu prace historyczne, nastawione na przekaz kierowany do szerszej publiczności, oczywiście z zachowaniem zasad rzetelności naukowej.

W ostatnim, 8 rozdziale Doktorant zanalizował środowisko lekarskie uzdrowisk, a także stosowane metody terapeutyczne i działalność naukową lekarzy. W rozprawie jest lista schorzeń leczonych w nadmorskich uzdrowiskach, a także metod terapeutycznych zgodnych z panującymi standardami medycznymi. Przemiany w standardach medycyny klinicznej i rosnąca świadomość pacjentów wymuszały na władzach uzdrowiskowych zweryfikowanie dotychczasowych zasad funkcjonowania i zarządzania posiadanymi zasobami. W tym miejscu nasuwa się pewna uwaga: prawdopodobnie temperament medyczny podsunął Doktorantowi określenie, że stosowano „przestarzałe teorie medyczne”. Po prostu przemiany medycyny, w tym odkrycia w dziedzinie bakteriologii zmuszały lekarzy zmiany podejścia do profilaktyki i terapii. Mimo „bakteriologicznego” stanowiska mgr. Jarosława Pilarka, nadal będę się upierał o rolę w tym procesie medycyny społecznej. W rozdziale niezwykle cenne są informacje na temat środowiska lekarskiego, życiorysy lekarzy uzdrowiskowych i analizy socjologiczne.

W zakończeniu rozprawy mgr Jarosław Pilarek zaprezentował wyniki swoich badań, odpowiedział na pytania badawcze zasygnalizowane we wstępie i w rozdziale 1. W rezultacie doszedł do istotnych wniosków. Kultura uzdrowiskowa w nadbałtyckich kurortach kształtowała się pod wpływem zarówno wzorców zachodnioeuropejskich (głównie angielskich), jak również rodzimych, dostosowanych do lokalnego kontekstu społecznego i ekonomicznego. Zgodnie ze swoją postawą badawczą Doktorant stwierdził, że przyjazdy do uzdrowisk miały motywacje nie tylko zdrowotne, lecz także społeczne, związane z chęcią utrzymania statusu. Niezwykle istotny jest podział dziejów nadbałtyckich uzdrowisk na kolejne stadia, charakteryzujące się specyficznymi cechami. Mgr Jarosław Pilarek trafnie powiązał atrakcyjność poszczególnych kurortów z rozwojem infrastruktury komunikacyjnej. Doktorant ponadto udowodnił oddziaływanie uzdrowisk na rozwój regionu, w tym na inwestycje w zakresie regulacji rzek i infrastruktury wojskowej. Oprócz tego w rozprawie znalazły poczesne miejsce zagadnienia zarządzania, zaangażowania lekarzy w działalność terapeutyczną i naukową, postaw kuracjuszy etc. Może brak jest analizy porównawczej, jasnego rozgraniczenia podobnych zjawisk w różnych regionach od specyficznych procesów, jakie miały miejsce w Meklemburgii – Pomorzu Przednim.

Przedstawione przez mgr. Jarosława Pilarka analizy są solidne, źródłowe i prawidłowo zinterpretowane. Doktorant wykazał się zatem zarówno wiedzą historyczną, jak również medyczną, co jest często zabiegiem trudnym z uwagi na oddalone od siebie kompetencje. Zawarte w poszczególnych rozdziałach opisy dotyczące historii uzdrowisk, ich walorów, życia kuracjuszy, leczonych schorzeń etc. są solidne i wysoce interesujące. Mocną stroną rozprawy są opisy schorzeń i ich leczenie, a także dane statystyczne, mające wartość nie tylko dla analiz medycznych, lecz także socjologicznych.

Od strony warsztatowej rozprawa jest niemal wzorowa, a zgłaszane wcześniej zastrzeżenia nie wpływają w sposób istotny na wartość rozprawy. Na podkreślenie zasługuje wzorowe sporządzenie przypisów, a także tabele i techniki graficzne, ilustracje, które ułatwiają orientację co do pewnych faktów i procesów. Z podobną oceną może się spotkać strona językowa narracji.

W efekcie skonstruowany został solidny i interesujący obraz dziejów lecznictwa uzdrowiskowego w Meklemburgii – Pomorzu Przednim w latach 1848-1933. Doktorant dokonał wielu ustaleń naukowych, wykazując się przy tym umiejętnością stawiania tez oraz wnioskowania. Zgłaszane w recenzji wątpliwości mają najczęściej charakter drugorzędny i mogą być raczej tematem przemyśleń, uznania ich argumentacji lub pozostania przy własnych sądach.

W konkluzji recenzji stwierdzam, że:

- Doktorant podjął istotny problem badawczy;
- w rozprawie wykorzystano bardzo szeroki zestaw źródeł (w tym archiwalnych) oraz literatury przedmiotu;
- konstrukcja pracy jest prawidłowa;
- rozprawa posiada cechy oryginalności i solidności naukowej;
- mgr Jarosław Pilarek dokonał wielu ustaleń naukowych;
- Doktorant wykazał się umiejętnością stawiania wyważonych tez, a także rzetelnością i neutralnością badawczą;
- w poszczególnych rozdziałach znajduje się solidna analiza sytuacji w lecznictwie uzdrowiskowym w Meklemburgii – Pomorzu Przednim;
- rozprawa jest wzorowa od strony warsztatowej i językowej;
- Doktorant wykazał się umiejętnością uogólniania wyników badań, a niektóre wnioski mają charakter teoretyczny.

Rozprawa ze względu zarówno na tematykę, jak również barwną narrację i zgromadzone elementy szaty graficznej, może zainteresować nie tylko grono specjalistów,

lecz także szerszą publiczność, zwłaszcza w nadbałtyckich miejscowościach. Dlatego godna jest poparcia, aby opublikować ją drukiem.

Rozprawa jest oryginalnym rozwiązaniem przez Doktoranta problemu naukowego, w której wykazał się wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej. Stwarza do podstawy do oceny, że Doktorant posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Spełnia zatem wymogi ustawy o stopniach i tytule naukowym, dlatego wnoszę o dopuszczenie mgr. Jarosława Pilarka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Teodor Sroga